

A multimediális szövegek megközelítései

2. rész

Tanulmányunk előző részében (1) – követve „A szöveg megközelítései” című könyvünk felépítését – a szövegtani kutatás néhány általános kérdését tárgyaló rövid „Bevezetés” után a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jel fogalmának értelmezését tárgyaltuk, majd az ezeknek a komplex jeleknek az elemzésére és leírására szolgáló szövegtanok alapkérdéseivel kezdtünk foglalkozni. Tanulmányunkat e kérdéssor utolsó két kérdésének tárgyalásával folytatjuk.

4. kérdés:

Milyen jellegű szövegtan(ok) létrehozására célszerű törekedni a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek leírása számára?

P. S. J.: Arra a kérdésre, hogy Milyen jellegű szövegtan(ok) létrehozására célszerű törekedni?, könyvünkben a következő választ adtuk:

Célszerű olyan általános szemiotikai szövegtan létrehozására törekedni, amelyből (amelyek alapján) az egyes szövegtartományok szövegtanai viszonylag könnyen létrehozhatók.

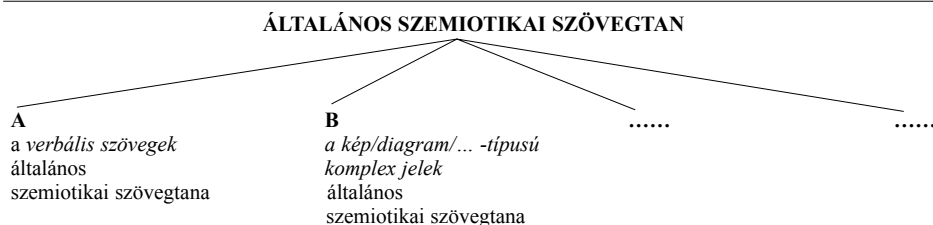
Ami a „kizárólag verbális elemekből építkező szövegek” tartományait illeti, ezek számára nagy valószínűséggel létrehozható egy, valamennyi ilyen tartomány igényeit egyidejűleg kielégíteni képes, verbális szemiotikai szövegtan.

Ami a multimediális szövegek különféle tartományait illeti, azok között első helyen áll a „lexikai (verbális) elemeket és illusztrációkat összetevőiként tartalmazó szövegek” tartománya. A verbális szemiotikai szövegtan létrehozása után (vagy inkább mellett) e szövegek szemiotikai szövegtanának kidolgozása a legsürgetőbb feladat. (36. old.)

A szóban forgó könyvben elsődlegesen a verbális szemiotikai szövegtan(ok) kérdéseit tárgyaltuk (kizárólag magyar nyelvű szövegekből vett példák alkalmazásával), szem előtt tartva azonban egy általános szemiotikai szövegtan felépítésével kapcsolatban támasztható követelményeket is.

Egy általános szemiotikai szövegtan belső felépítésében a következő összetevőket tartom elkülöníthetőnek. (1. ábra)

A pontokkal jelzett (itt közelebbről meg nem határozott) általános szövegtanokkal kapcsolatban olyan szövegtanokra kell gondolni, mint a zenei és nem zenei akusztikus komplex jelek, a mimikai komplex jelek, a proxemikus, valamint a koreografikus komplex jelek általános szövegtanai, hogy azoknak és a verbális komplex jelek általános szövegtanának az együttes alkalmazásával létre lehessen hozni mind a köznapi (szemtől szemben végbemenő) orális kommunikáció, mind a színházi előadások, az operák, a balettek, a film stb. elemzésére és leírására szolgáló általános szemiotikai szövegtanokat.

1. ábra

A statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek **általános** szemiotikai szövegtana egyrészt összetevőkként kell tartalmazzon mind egy (A), mind egy (B) típusú általános szemiotikai szövegtant, másrészt egy olyan komplex összetevőt, amely a szóban forgó két általános szemiotikai szövegtan együttes alkalmazását vezérelni képes.

B. Zs.: A (B) típusú általános szemiotikai szövegtannal kapcsolatban természetesen elemzendő az a kérdés, hogy a tartományához tartozó komplex jelek valamennyi típusa: a figuratív, a személyekre, tárgyakra, helyzetekre, történésekre utaló képekkel operálók, a nonfiguratív, illetőleg a kizárólag diagramokkal operálók, a kizárólag színekkel operálók stb. egyazon általános szemiotikai elméleti keretben kezelhetők-e, vagy valamennyi típus számára célszerű/szükséges megfelelő alkotórészeket létrehozni.

A komplex általános szemiotikai-szövegtani összetevő célját – úgy gondolom – abban célszerű megjelölni, amit az 1. fejezet 3. kérdésére adott válasz keretében a lehetséges célok egyikeként már megfogalmaztunk, hogy tudniillik: cél lehet egy olyan

elmélet létrehozása, amely (egy tágabb körű elmélet részeként) az ehhez a típushoz tartozónak ítélt komplex jeleknek mind értelmezését, mind létrehozását (mind különféle átalakításait) vezérelni képes.

5. kérdés:

Milyen viszony áll (állhat) fenn az alkalmazási területek és a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szövegtana között?

P. S. J.: A viszony ennek a szövegtannak az esetében is analóg a többi szövegtanéval:

– azok az *alkalmazási területek*, amelyek szövegei egyrészt verbális, másrészt kép/diagram/...-típusú jelekből épülnek fel, tárgytartományukból következő követelményeket támasztanak egy olyan szövegtannal szemben, amellyel operálni tudnak;

– az a *szövegtan* viszont, amely a szóban forgó alkalmazási területek számára alkalmas szövegtan kíván lenni, ezeknek az operációknak az elvégzéséhez olyan elméleti keretet kell, hogy nyújtson, amely magukat az operációkat is optimalizálni képes.

B. Zs.: Ahhoz, hogy erre a kérdésre az iskolai oktatás kontextusának megfelelő választ adhassunk, célszerű röviden áttekinteni azokat a „kép/diagram/...-típusú” elemeket, amelyekkel tankönyvekben találkozhatunk.

E rövid szemle összeállításához egy középiskola első osztályának az 1999/2000. tanévben használt következő tankönyveit választottuk, s a továbbiakban is ezekre fogunk hivatkozni: ‚Irodalom a középiskolák I. osztálya számára’; ‚Általános természetföldrajz a középiskolák I. osztálya számára’; ‚Matematika I. Gimnázium’; ‚Fizika a reál érdeklődésű középiskolások számára’; ‚Mechanika I’; ‚Ének-Zene a gimnáziumok I–III. osztálya számára’; ‚Műalkotások elemzése a gimnáziumok I–III. osztálya számára’. (2)

Az ‚Irodalom a középiskolák I. osztálya számára’ tankönyvben illusztrációként az ezen az évfolyamon tárgyalt irodalomtörténeti, művelődéstörténeti korszakokra vonatkozó *fényképfelvételek* (például: barlangrajz, szobor, kódexlap, épület), festményekről készült *reprodukciók*, valamint *rajzok* fordulnak elő.

Az „Általános természetföldrajz a középiskolák I. osztálya számára” tankönyv sorszámozott 195 illusztrációja között például *sematikus rajz, grafikon, diagram, folyamatábra, térképvázlat, műholdfelvétel* szerepel.

A „Matematika I. Gimnázium” tankönyv sorszámozott illusztrációi közül 315 ábra, 12 kép. A sorszámozott ábrák – többek között – *diagramok, grafikonok, függvények, geometriai ábrák; a képek* eszközöket, arcképeket, hasonmás kéziratokat mutatnak be.

A „Fizika a reál érdeklődésű középiskolások számára. Mechanika I.” tankönyv szövegét fizikai jelenségekre, fogalmakra vonatkozó, illetve fizikai kísérleteket, kísérleti eszközöket bemutató *sematikus rajzok, sematikus képek, vektoriális ábrák, fénykép- és műholdfelvételek, térképvázlatok* stb. egészítik ki.

Az „Ének-Zene a gimnáziumok I-III. osztálya számára” című tankönyvben az éppen tárgyalt zeneműhöz kapcsolható, főként *fortotechnikával* készült arcképek, hangszerek, népi hímezések, kerámiák, hasonmás címlapok, kottarészletek, valamint *sematikus ábrák* stb. fordulnak elő illusztrációként.

A „Műalkotások elemzése a gimnáziumok I-III. osztálya számára” tankönyv – jellegéből adódóan – művészettörténeti korszakokként *fényképfelvételeket, reprodukciókat* mutat be különböző, jelentős műalkotásokról, fényképeket épületekről, templomokról, valamint *alaprajzokat, építészeti tervrajzokat*.

A statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanának interdiszplináris megalapozása

Az interdiszciplináris alapozó tudományok közé – ahogy az előző könyvünk 1. táblázatából is látható (29. old.) – a filozófia, a pszichológia, a szociológia/antropológia, a szemiotika, a kommunikációelmélet tartozik, valamint a formális és az empirikus metodológiák.

Vizsgáljuk meg mindenekelőtt a szemiotika szerepét a jelen könyvünkben tárgyalt komplex jelek szemiotikai szövegtanának létrehozásában.

I. kérdés:

Mivel járul hozzá a szemiotika a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanának interdiszciplináris megalapozásához?

A szemiotika hozzájárulása a „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanának létrehozásához elsősorban abban áll, hogy a következő három feladat megoldásához szolgáltató elméleti keretet:

- olyan integratív jelmodell létrehozása, amely mind a statikus verbális jelek, mind a statikus „kép/diagram/...”-típusú jelek számára jelmodellül szolgálhat;
- a statikus „kép/diagram/...”-típusú jelek tipológiájának megalkotása;
- a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek tipológiájának megalkotása.

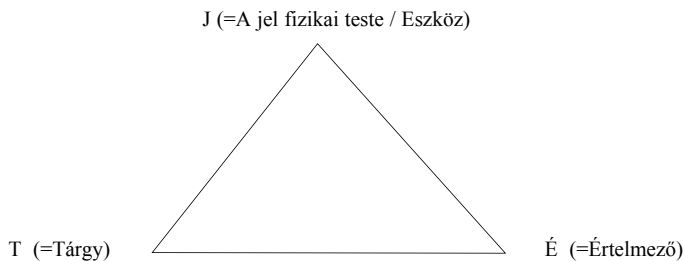
Lássuk most e három feladattal kapcsolatos aspektusokat külön-külön:

Egy integratív jelmodell összetevői

P. S. J.: A szemiotikában különféle jelmodellek ismeretesek. Induljunk ki itt az általános jel-elmélet egyik alapítójaként számon tartott *Ch. S. Peirce* amerikai filozófus jelmodelljéből. (A „szemiotika” elnevezés is Peirce-től ered; a jelelmélet másik alapítója, *F. de Saussure* az általános jelelméletet szemiológiának nevezte. Mindkét elnevezés a görög *semeion* (jel) szóból származik.)

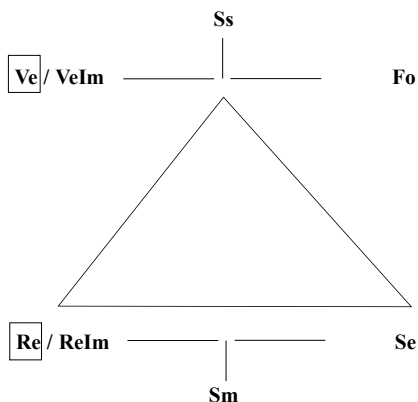
Peirce jelmodellje reprezentációjaként lásd a 2. ábrát, amely *Futó J. Attila* 1995-ös tanulmányában (3) található modell enyhén átalakított változata.

Peirce modelljében „A jel fizikai teste” megjelölés helyett az azzal egyenértékűnek tartható „representamen”, az „Értelmező” megjelölés helyett pedig az „interpretans” szakszót használta.

2. ábra

A hagyományos jelmodellek elsősorban verbális jelek, s azok között is csaknem kizárólag főnevek jelmodelljei; a szemiotikai textológia tárgyának, a komplex jeleknek differenciáltabb jelmodelljét a 3. ábra szemlélteti.

3. ábra

A szemiotikai-textológiai jelmodell szimbólumainak a magyarázata – az előző könyvünkben adott magyarázattal (41. old.) összhangban – a következő:

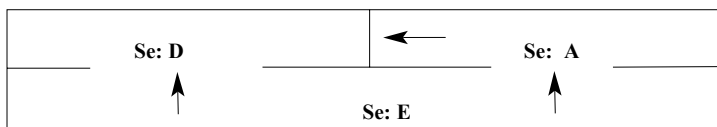
Ve: a komplex jel *fizikai teste* (fizikai manifesztációja) [*vehikulum*];

VeIm: a komplex jel *fizikai testének* – a komplex jel alkotója vagy befogadója által létrehozott – *mentális képe* [*vehikulum-imagó*];

Fo: a komplex jel *fizikai testének mentális képéhez* – a komplex jel alkotója vagy befogadója által – rendelt *formai felépítés* [*formáció*];

Se: a komplex jel *fizikai testének mentális képéhez* – a komplex jel alkotója vagy befogadója által rendelt – *nyelvi jelentéstani* [nyelvi szemantikai] felépítés [*sensus*].

A sensusnak célszerű a következő három (egyidejűleg nem minden esetben jelenlevő) összetevőjét megkülönböztetni (4. ábra):

4. ábra

Se: D *Dictum* – teljes egészében verbalizálható fogalmi összetevő; például az a leírás, amely egy értelmező szótárban valamely szóhoz annak „értelme”-ként hozzá van rendelve (lásd például a „malom” szó szótárbeli értelmét);

Se: A *Apperceptum* – bármely érzékszervünk útján létrehozott, teljes egészében nem verbalizálható fogalmi összetevő; például az a kép, amely egy értelmező szótárban valamely szóhoz vizuális szemléltetőként hozzá van rendelve (lásd pl. a „malom” szóhoz hozzárendelt / hozzárendelhető képet);

Se: E *Evocatum* – nem fogalmi összetevő; például az az élmény és/vagy emóció, amelyet egy szó annak befogadójában kivált (lásd pl. a „malom” szó által valamely befogadóban kiváltható élményeket/emóciókat); az evocatum csak részben transzformálható D-, illetőleg A-típusú sensus-összetevővé;

ReIm: annak a (ténylegesen létező vagy elképzelt) világfragmentumnak a mentális képe, amely a komplex jel fizikai testében – a komplex jel alkotójának vagy befogadójának feltételezése szerint – kifejezésre jut [relátum-imágo];

Re: az a (ténylegesen létező vagy elképzelt) világfragmentum, amely a komplex jel fizikai testében – a komplex jel alkotójának vagy befogadójának feltételezése szerint – kifejezésre jut [relátum].

A felsorolt összetevők közül az első három a jelölő (*significans* [= Ss]), a második három a jelölt (*significatum* [= Sm]) összetevőjének tekinthető.

Hogy a Re összetevő a jelölt alkotóelemének tekintendő-e, az külön elemzést igényel, az pedig, hogy a Ve összetevőt a jelölő alkotóelemének tekintjük-e, attól függ, hogy fizikai vagy pszichológiai jelmodellel dolgozunk.

A szemiotikai-textológiai jelmodell összetevői a következő módon vetíthetők rá (⇐) Pierce jelmodelljének összetevőire:

J ⇐ (Ve) + VeIm + Fo   **É ⇐ Se**   **T ⇐ ReIm + Re (?)**

B. Zs: A szemiotikai-textológiai jelmodell összetevőit itt a következő multimediális szöveg („vizuális kompozíció”) felhasználásával kívánom értelmezni – lásd **Ve1**, amely *Eugen Gomringer* spanyol nyelvű kompozíciójának magyar nyelvű változata. A vizuális költészet néhány kompozíciótypusát *Olivi* és *Petőfi* tárgyalja. (4) (Pierce jelmodelljének értelmezésével a későbbiek során foglalkozunk.)

Ve1: csend csend csend
 csend csend csend
 csend csend
 csend csend csend
 csend csend csend

VeIm: A *vehikulum-imágo* az a – az esetektől függően auditív, vizuális, taktilis stb.– mentális kép, amit egy vehikulum percipiálása (vagy elképzése) folyamán elménkben létrehozunk.

A vehikulum-imágoval kapcsolatban különbséget teszünk annak *fizikai-szemiotikai* és *nyelvi-szemiotikai arca* között. Az elsőt *figurának* nevezzük, a másikat eddigi munkáink zömében *notációnak* neveztük, minthogy azonban ez az elnevezés fogalmi kapcsolatban van az úgynevezett „notációrendszer”-rel, amivel nem minden nyelv/médium rendelkezik, ezt az elnevezést a *lingua* elnevezésre változtattuk.

A **VeIm** mentális képének (vizuális) *fizikai-szemiotikai arca* egy szó azonos tipográfiai formában történő többszöri megismétlése útján létrehozott négyzet; *nyelvi-szemiotikai arca* pedig az, hogy a többszörösen megismételt szó a magyar „csend” szó.

Fo: A 14-szer megismételt „csend” szó úgy hozza létre a négyzetet, hogy annak közepe üres marad, maga a „csend” szó toldalékot egyetlen esetben sem tartalmazó főnévi lexéma.

Se: A *nyelvi-szemiotikai archoz* viszonylag könnyű jelentéstani felépítést rendelni,

minthogy a „csend” szó valamennyi előfordulásához hozzárendelhető a MÉrtSz-ban található két *csend*-értelem (1. Az az állapot, amelyben hang, zaj nem hallatszik, 2. Háborítatlan, nyugodt állapot) bármelyike, akár egyidejűleg mindkettő is.

A *fizikai-szemiotikai* archoz azt a jelentéstani felépítést lehet rendelni, hogy a négyzet közepén található *üres hely* a maga kitöltetlenségével utal a csendre; talán „abszolútabb” módon, mint a szavakkal végrehajtott utalás.

A két archoz rendelt jelentéstani felépítés egymásra vetítése – különösen, ha ezt a kompozíciót olvassuk is! – a kompozíciót egy akusztiko-vizuális komplex csendjellé teszi.

ReIm: A Ve1-hez *relátum-imágó*ként a megelőző interpretációs lépésekben létrehozott jelösszetevők közvetítésével az Se-ben kifejezésre jutó állapot(ok) mentális képe rendelhető.

Re: A Ve1-hez rendelhető *relátum* pedig következésképpen maga ez az állapot (maguk ezek az állapotok).

Megjegyzések a statikus „kép/diagram/...”-típusú jelek tipológiájának megalkotásához
P. S. J.: A jelek tipológiájának kérdései különféle elméleti alapokról kiindulva közelíthetők meg. Ilyen elméleti alapok például Pierce-nek a jelek *utalásmódjainak* különbségén alapuló globális tipológiája, vagy Nelson Goodmannek az *inscriptio*rendszerek megletén vagy hiányán alapuló tipológiája.

A jelek utalásmódjainak különbségével foglalkozva Pierce *ikon*nak nevezi azokat a jeleket, amelyek hasonlóság alapján utalnak – ikonszerű jel például a *fénykép*; *index*nek nevezi azokat a jeleket, amelyek kontiguitás (közelség) alapján utalnak – indexeszerű jel például egy *autó rendszám* táblája, vagy egy kanyart jelző közlekedési jel; *szimbólum*nak nevezi azokat a jeleket, amelyek konvenció alapján utalnak – szimbólumszerű jelek például a *természetes nyelvek szavai*. Ezek a globális típusok ugyan tiszta típusoknak látszanak, valójában azonban sok ikon- vagy szimbólumszerű jelben is felfedezhetők indexeszerűségre, sok ikonszerű jelben szimbólumszerűségre, sok szimbólumszerű jelben ikonszerűségre utaló aspektusok stb.

Az ezekhez a jeltípusokhoz tartozó jelek továbbá elhelyezhetők a *Pierce-i jelmodell* bármely csúcán, azaz **J**-összetevőként éppúgy, mint **T**- vagy **E**-összetevőként. Eredendő szemiotikai szerepükkel akkor jelennek meg a modellben, ha abban **J**-összetevőként szerepelnek. Amennyiben **T**-összetevőként helyezzük el őket, metanyelvi jelmodelleket kapunk, hiszen ebben az esetben a (nagy valószínűséggel verbális) **J**-összetevő ezekre a jelekre utal. Természetesen betölthetnek a modellben **E**-funkciót is.

Goodman *„The Languages of Arts”* (A művészetek nyelvei) című könyvében többek között az úgynevezett notációrendszerek kérdéseivel is foglalkozik. Ehhez először az „inscriptio rendszer” fogalmát vezeti be, inscriptio rendszernek nevezve az írásrendszereket, azaz a verbális kommunikáció rögzítésére szolgáló különféle alfabetikus és nem alfabetikus rendszereket, a kottairás, valamint a táncírás rendszerét, hangsúlyozva, hogy a képi kommunikáció nem rendelkezik inscriptio rendszerrel. Minthogy a jelen könyvünkben tárgyalt téma szempontjából ez utóbbi megállapítása a döntő, csupán megjegyezzük, hogy azokat a követelményeket, amelyeket ő a notációs rendszerekkel szemben támaszt, véleménye szerint leginkább a kottairás (pontosabban a hagyományos kottairás) rendszere elégíti ki.

Jelelméleti szempontból az inscriptio-, illetőleg a notációrendszerek azt a célt szolgálják, hogy élőnyelvi komplex **J**-elemeket, tehát az *élőbeszéd*ben, az *előadott* ének- vagy zeneművekben, valamint az *előadott* táncművekben használt komplex jelek fizikai testét *írott* verbális, zenei, illetőleg táncpartitúra-jelek fizikai testévé transzformálják. Az elektronikus technika aktuális szintjén felmerül azonban a kérdés, hogy a *digitalizáció* rendszere, amely nem csak verbális, zenei vagy táncnyelvi komplex jeleket (legyenek azok élő- vagy írott nyelvi jelek), hanem képi komplex jeleket is transzformálni tud digitális

komplex jelekké, nem tekinthető-e *speciális szuper-notációrendszernek*.

B. Zs.: Hivatkozva a fentiekben idézett tankönyvi példákra – amelyek között feltehetően a „kép/diagram/...”-típusú jelek nagy többsége előfordul – itt csupán azt szeretném hangsúlyozni, hogy egy adekvát szemiotikai jeltipológia létrehozásához, a pierce-i tipológiát finomítva, meg kell alkotni e tankönyvi jelek tipológiájának rendszerét.

Annak érzékeltetésére, hogy ez milyen feladatot jelent, álljon itt az említett tankönyvekből vett néhány illusztráció.

Irodalom

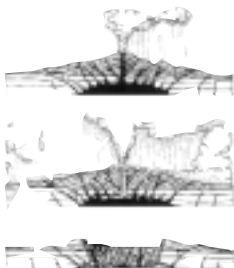

Balassi Bálint (Ismeretlen festő műve)

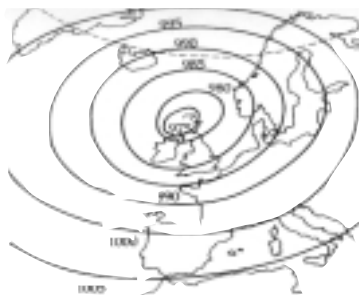

A Shakespeare korabeli színpad

Általános természetföldrajz

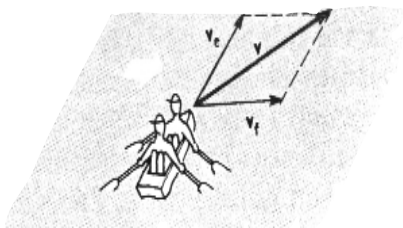

32. b) *A kaldérák udvarában gyakran újabb kráterek épülnek*

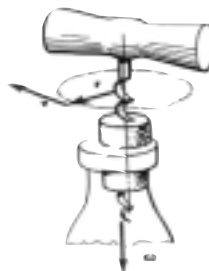

73. *Izobárvonalas térkép részlete*

Fizika a reál érdeklődésű középiskolások számára. Mechanika I.

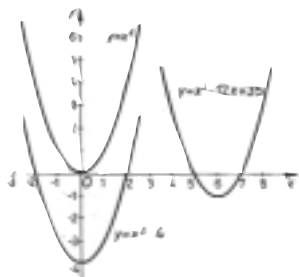

49. A) *ábra*

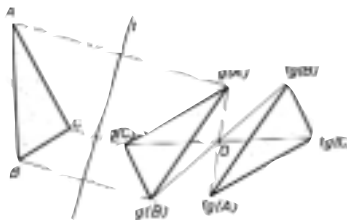

75. *ábra*

Matematika

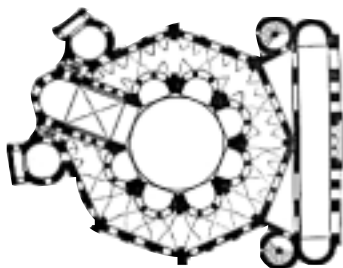

38. ábra

221. ábra

Műalkotások elemzése

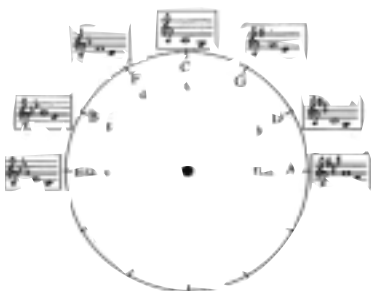

Alaprajz

Izsó Miklós: Táncoló paraszt

Ének-Zene

A kvintkör eddig megismert dúr és moll hangnemei

A tankönyvi jelek tipológiájának rendszerét bemutató kép teljessé tételéhez természetesen fel kell dolgozni az adott évfolyam itt még nem említett egyéb tankönyveit is.

Megjegyzések a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek tipológiájának megalkotásához

Ez a tipológia is különféle elméleti alapokból kiindulva alkotható meg: (1) egyik ilyen alapként a két jelösszetevő létrehozása lehetséges módjainak figyelembe vétele szolgál-

hat, (2) másik alapként pedig a két jelösszetevőnek a komplex jel jelentésének létrehozásában betöltött szerepe.

Lássunk először a két jelösszetevő létrehozásának lehetséges módja közül néhányat.

P. S. J.: Ami a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek létrehozását illeti, annak a következő főbb típusai képzelhetők el:

– ugyanaz az alkotó hozza létre mindkét jelösszetevőt vagy egyidejűleg, vagy a lehetséges sorrendek valamelyikében;

– egy befogadó befogad egy verbális szöveget, s ahhoz alkotóként létrehoz egy „kép/diagram/...”-típusú jelösszetevőt;

– egy befogadó befogad egy „kép/diagram/...”-típusú kommunikátumot, s ahhoz alkotóként létrehoz egy tárgynyelvi vagy metanyelvi verbális jelösszetevőt;

– egy befogadó egyrészt befogad egy verbális szöveget, másrészt befogad „kép/diagram/...”-típusú kommunikátumokat, s ez utóbbiakból bizonyosakat az előbbihez rendel illusztrációként.

B. Zs.: A fent említett típusokhoz szemléltető irodalmi példaként (amelyek analógiájára nem irodalmi példák is könnyen találhatók) a következőkre gondolhatunk:

a) egyidejű alkotófolyamat keretében jönnek létre a vizuális költészet körébe sorolható kompozíciók; „A kis herceg” című mű verbális és nem verbális összetevőjét (számunkra ismeretlen sorrendben) maga *Antoine de Saint-Exupéry* hozta létre;

b) itt említhető példaként „Alice csodaországban” és „Alice tükörországban” vagy bármely, nem a szerzője által illusztrált vers;

c) erre a típusra jó példák a művészi képekről írt versek;

d) erre a típusra jó példa minden olyan irodalmi szöveg, amelyet nem kifejezetten hozza készített fotók/képek illusztrálnak.

A tankönyvekből előzőekben idézett példák egy része – azok, amelyekhez verbális „értelmező szöveg” is van rendelve – komplex jel, s mint ilyen, besorolható az fenti típusok valamelyikébe.

Lássuk ezek után a két jelösszetevő jelentés létrehozásában betöltött lehetséges szerepének főbb típusait.

P. S. J.: Ami a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek összetevőinek a jelentés létrehozásában betöltött lehetséges szerepét illeti, annak a következő főbb típusai képzelhetők el:

– mindkét jelösszetevő önmagában teljes értékű (közel azonos) jelentéssel bíró (egymással párhuzamosan futó, de egymástól különválasztható) közleménynek tekinthető;

– a verbális összetevő ugyan jóval kisebb terjedelmű, mint a „kép/diagram/...”-típusú, de a jelentés létrehozása szempontjából domináns;

– a „kép/diagram/...”-típusú jelösszetevő a verbális összetevőnek csak bizonyos részéhez járul jelentéskiegészítőként, és arról leválasztható;

– a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jel kompozíciójában a két jelösszetevő egymással váltakozik, aminek következtében hol az egyik, hol a másik jelösszetevő a jelentés kizárólagos hordozója.

B. Zs.: A fent említett típusokhoz szemléltető irodalmi és nem irodalmi példaként többek között a következőkre gondolhatunk:

– *Wilhelm Busch* német nyelven „Bildergeschichte” címmel megjelent műveinek legalább bizonyos darabjaira (5);

– a verbális címmel ellátott képek/fotók jó részére;

– bármilyen csak bizonyos részeiben illusztrált irodalmi vagy tudományos műre;

– ábrákkal/diagramokkal rendelkező matematikai, fizikai vagy kémiai szövegekre.

P. S. J.: A szemiotika mint interdiszciplináris alapozó tudományág szerepe rövid tárgyalásának befejezéséeként azt szeretném hangsúlyozni, hogy az érintett feladatok megoldása elméleti és didaktikai szempontból egyaránt szükséges és hasznos:

– elméleti szempontból azért, mert azon túl, hogy hozzájárul egy megfelelő multimediális szemiotikai-textológiai apparátus létrehozásához, gyarapítja (más célra is felhasználható) általános szemiotikai ismereteinket is;

– didaktikai szempontból pedig azért, mert explicitté téve a statikus „verbális elem + kép/diagram/...”-típusú komplex jelek felépítésének és funkcionálásának alapkérdéseit, olyan eszközt ad a tanár kezébe, amelynek birtokában irányítani tudja az ilyen jeltípusnak a körébe tartozó komplex jelek létrehozásának, befogadásának és átalakításának folyamatát. Ez azért elsődrendű fontosságú feladat, mert a tankönyvi szövegek túlnyomó többsége effajta komplex jelekkel él.

Irodalom

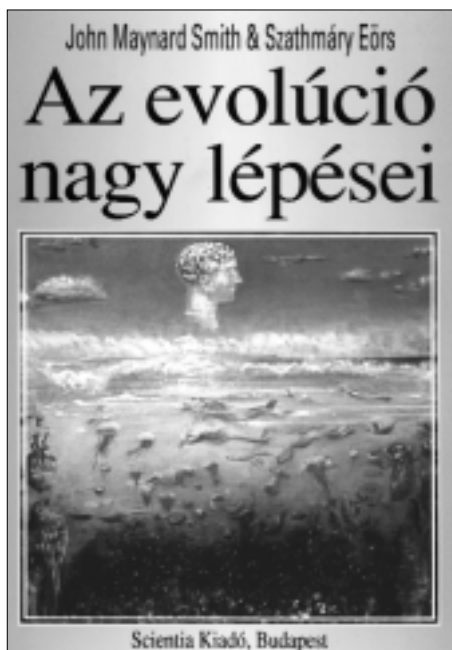
(1) Iskolakultúra 2000/5 sz., 49–57. old.

(2) MOHÁCSI Károly: *Irodalom a középiskolák I. osztálya számára*. 9., javított kiadás. Korona Kiadó, Bp, 1996; NEMERKÉNYI Antal: *Általános természetföldrajz a középiskolák I. osztálya számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp, 1998; *Fizika a reál érdeklődésű középiskolások számára*. PAÁL Tamás: *Mechanika I*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp, 1995; HAJNAL Imre: *Matematika I*. Gimnázium. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp, 1997; BEKE László: *Műalkotások elemzése a gimnázium I–III. osztálya számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp, 1993; LUKIN László – UGRIN Gábor: *Ének-Zene a gimnáziumok I–III. osztálya számára*. 3. kiadás. Tankönyvkiadó, Bp, 1992.

(3) FUTÓ J. Attila: *A képi formanyelv dimenziói*. In: KÁRPÁTI Andrea (szerk.): *Bevezetés a vizuális kommunikáció tanításához*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp, 1995. 93–110. old.

(4) OLIVI, Terry – PETŐFI S. János: *A nyelv materialitásáról. A vizuális költészet mint első lépés a multimedialitás felé*. In: PETŐFI S. János – BÉKÉSI Imre – VASS László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegvetani kutatás diszciplináris környezetéhez*. JGyF Kiadó, Szeged, 1998. 97–107. old.

(5) BUSCH, Wilhelm: *Sämtliche Bildergeschichten. Mit 3380 Zeichnungen*. Herausgegeben von Rolf Hochhuth. Verlagsgesuppe Bertelsman, München–Wien–Gütersloh, é. n.

A Scientia Kiadó és a Springer Hungarica ajánlatából